

ailesinin elinden çıkmıştır. 1836'da da İstanbul'da hahambaşılık makamı kurulmuş, daha sonra devlet içerisindeki değişik eyaletlere de hahambaşı tayin edilmeye başlanmıştır. Günümüzde Aşkenaz yahudilerinin sebt günü âyinleri sırasında yaptıkları Ârâmîce dualarda re'sülcâlûtları da (reşe galvata) andıkları görülmektedir.

Re'sülcâlûtü dünyadaki yahudilerin başı olarak niteleyen Bîrûnî onun pek çok meselede cemaat arasında hüküm verdiğini belirtir (*el-Âşârü'l-bâkıye*, s. 16). Halife Me'mûn zamanına kadar bütün yahudi cemaatlerine hâkim tayini onun tarafından yapıyordu. Devletin yahudilere koyduğu vergileri toplama, cemaatin güvenliğini sağlama, alım satım ve ticarî işler için ruhsat verme, nikâh ve boşanma işlemlerini kayıt altına alma, pazarlardaki ölçü ve tartı aletlerini kontrol etme, satılan gıda maddelerinin dinî şartlara uygun olup olmadığını denetleme, cemaatin dinî ve ahlâkî yapısını koruma ve bunun için önlemler alma re'sülcâlûtun görevleri arasındaydı; bunları yaparken hapis dışında para, ta'zîr ve herem (cemaatten atma) gibi cezaları verme yetkisine sahipti (Câhiz, IV, 27).

Re'sülcâlûtluğun siyasî bir kurum olmasından ve İslâm idaresiyle irtibat halinde bulunmasından dolayı gösterişe çok önem verilirdi. Re'sülcâlût herhangi bir iş için makamından ayrılrken vezirlerinkine benzer bir tahtırevana biner, kalabalık bir maiyet alayı kendisine eşlik ederdi. Halifenin huzuruna çıktığında saraydan köşküne hilâfet makamına ait bir arabayla dönerdi. Sokaklardan geçerken öndeki bir münâdî, "Dâvûd oğlu efendimize yol açın, ona gerektiği şekilde hürmet edin!" diye bağırır, ayağa kalkmayan yahudiler kırbaçlanırdı (Benjamin – Petachia, s. 65-66). Hz. Dâvûd ailesinden olması re'sülcâlûtlara müslümanlar nazarında da saygınlık kazandırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, IV, 27; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ülüm*, Kahire 1342/1923, s. 24; Makdisî, *Ahşenü'l-tekâsim*, s. 121; Natan ha-Bavli, "Seder 'Olam Zuta", *Seder ha-Hahamim ve Korot ha-Yamim* (ed. A. Neubauer), Oxford 1887, II, 68-88; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkıye 'ani'l-ķurûni'l-hâliye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 16; Ebû'l-Meâli, *Beyânü'l-edyân* (trc. Yahyâ Haşşâb, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb* [XIX/1], içinde), Kahire 1957, s. 23; Avraham Ibn Daud, *Sefer ha-Kabala: The Book of Tradition* (ed. ve trc. G. D. Cohen), Philadelphia 1967, metin: s. 34-35, 41-45; trc.: s. 44-45, 54-62; Tude-lali Benjamin – Ratisbonlu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri* (trc. Nuh Arslantaş), İstanbul 2001,

s. 65-67, 71, 74, 77; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîr-ü'l-ķur'âni'l-azîm*, Beyrut 1991, II, 513; Yüsuf Rızkullah Ganîme, *Nüzhetu'l-müştaş fi târihi Yehûdi'l-İrâk*, Bağdad 1924, s. 79, 100-109; W. J. Fischel, "Reş Galuta (Re'sü'l-calut) be-Sifrut ha-'Aravit", *Magnes Anniversary Volume*, Jerusalem 1938, s. 181-187; L. Nemoy, "Anan ben David-A re-appraisal of the Historical Data", *Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw* (ed. A. Scheiber), Budapest 1947, s. 239-248; D. S. Sassoon, *A History of the Jews in Baghdad*, Letchworth 1949, s. 16-27, 63-71, 89-94; A. Grossman, *Raşot ha-Gola be-Bavel bi-Tkufat ha-Geonim*, Yeruşalayim 1984, s. 15-21, 45-57, 75-80, 97-102; Nuh Arslantaş, *Emevîler Döneminde Yahudiler*, İstanbul 2005, s. 71-80; a.m.f., *Abbâsiler ve Fatımîler Döneminde Yahudiler* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 70-83, 108-109; A. D. Goode, "The Exilarchate in the Eastern Caliphate, 637-1258", *The Jewish Quarterly Review*, XXXI/2, Philadelphia 1940-41, s. 149-169; Eliyahu [Strauss] Ashtor, "Prolegomena to the Medieval History of Oriental Jewry", a.e., L (1959-60), s. 55-68, 147-166; R. Gottheil – W. Bacher, "Exilarch", *JE*, V, 288-293; J. Neusner, "Exilarch", *EJd*, VI, 1023-1027; E. Bashan, "Exilarch", a.e., VI, 1027-1034.

NUH ARSLANTAŞ

RE'SÜLHAYME

(رأس الخيمة)

Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan yedi emirlikten biri.

Adı, eski Culfâr şehrinin yerinde bulunan yönetim merkezi Re'sülhayme'den gelen emirlik Arabistan yarımadasının güneydoğu köşesinde, Uman körfeziyle Basra körfezini birleştiren Hürmüz Boğazı'na hâkim stratejik bir noktada yer alır. Zamanla Culfâr'ı unutturan Re'sülhayme (çadırbaşı) adı aslında eskiden beri halk arasında, denizden bakıldığında bedevî çadırlarına benzetilen küçük tepelerden dolayı bütün sahil için kullanılıyordu. XVIII. yüzyılda Culfâr'a küçük bir şehir niteliğinde yeni bir kesim eklendiğinde şehirle birlik-

te merkezi olduğu yeni kurulan devlet de bu adla anılmaya başlandı. Ülke toprakları birbirinden farklı iki coğrafi bölgeden oluşur; Basra körfezi sahilindeki birinci bölge daha geniş ve ovalık, içte kalan ikinci bölge ise dağlıktır. Sahil kesiminde yapılan arkeolojik araştırmalar ilk iskân izlerinin milâttan önce VII. binyıla kadar gittiğini göstermektedir. Me'rib Seddi'nin yıkılmasının (m.s. VI. yüzyıl) ardından yaşanan göçler sırasında Kahtâniler'e mensup Ezd kabilesinin bazı kolları bu bölgeye intikal etmiş. İslâmî dönemde ise Kavâsim ve Yâs gibi Adnânî kabileler Orta ve Kuzey Arabistan ile Irak'tan gelerek sahile yerleşmiştir.

Hz. Ömer zamanında Osman b. Ebû'l-Âs, Basra körfezi üzerinden İran'a düzenlediği sefere körfezin en eski limanlarından olan Culfâr'dan çıkmıştır (16/637). Basra körfezi-Hindistan ticaret yolu üzerinde bulunması sebebiyle tarihinin her safhasında ticarî bir önem taşıyan Culfâr, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde Uman İbâzileri'ne karşı düzenlenen seferler için de askerî üs olarak kullanılmıştır. XV. yüzyılda inci ticareti ve gemi yapımıyla meşhur olan Culfâr ve Hürmüz Boğazı'na adını veren stratejik Hürmüz adası sömürgecilerin diktatini çekti. Afrika kıyılarını dolaşıp Hindistan yolunu açan Portekizliler XVI. yüzyılın başlarında körfeze yönelerek buraları ele geçirdiler ve tahkim edip askerî garnizona dönüştürdüler (bk. HÜRMÜZ). Böylece Portekizliler, Basra körfezinin girişini kontrolleri altında tutarak ticaret gemilerinden ve deniz yoluyla giden hac kafilelerinden haraç alıp yolculara eziyet etmeye başladılar. İran Şahı I. Abbas'ın 1031'de (1622) Hürmüz adasını ve Uman Ya'rubî Sultanı Nâsır b. Mürşid'in 1633'te Culfâr'ı zaptetmesiyle bölge işgalden kurtarıldı. Culfâr sahiline bölgenin kurtarılmasında büyük rol oynayan Kavâsim kabilesi yerleş-

Re'sülhayme'nin liman kesiminden bir görünüşü

ti. Bir asır sonra Ya'rubi'lerin çöküş dönemine girmesiyle kabilenin şeyhi Rahmet el-Matarî serbest davranmaya başladı ve yüzyılın ortalarına doğru eski Culfâr'ın yanına kurduğu Re'sülhayme'de bağımsızlığını ilân etti. Daha sonra Re'sülhayme ile Şârika'da güçlü bir donanma ve kara ordusu oluşturan Rahmet el-Matarî, Nâdir Şah'ın öldürülmesi (1160/1747) ve İran'ın körfezdeki nüfuzunu kaybetmesi üzerine çevredeki Kavâsim hâkimiyetini ve Hürmüz Boğazı trafiğindeki kontrolünü pekiştirdi; bu durum bir asır kadar devam etti.

Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla Basra körfezine yönelik ticarî ve siyasî faaliyetlerini arttıran İngiltere, XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren güç kullanarak razı ettiği bölgedeki bazı Arap emirlikleri ve kabileleriyle saldırmazlık antlaşmaları imzaladı ve 1819'da da bir saldırıyla ele geçirip kısa bir süre işgal altında tuttuğu Re'sülhayme'yi ve limandaki gemileri tahrip etti. Bunun üzerine Şârika'ya çekilen (1820) Emîr Sultan b. Sakr da bir saldırmazlık antlaşması imzalamak zorunda kaldı. 1869'da Kavâsim toprakları ikiye bölündü ve Re'sülhayme, Şârika emîrinin yeğeni Humeyd b. Abdullah'ın idaresinde müstakil bir emirlik haline geldi. Bu yıllarda İngilizler'in körfezdeki nüfuzunu zayıflatmak için harekete geçen Osmanlı Devleti, Arap yarımadasının Katar'a kadar olan kısmını yeniden ele geçirdiyse de İngilizler'i bölgeden çıkarmadı. İngiltere, 1892'de sahil boyundaki Arap emirlikleriyle yeni antlaşmalar imzalayarak nüfuzunu daha da arttırdı. Bu antlaşmalarla iç işlerinde bağımsızlık hakkı verilen emirlikler dış işlerinde ve savunma konusunda İngiltere'ye bağlandı.

Önceleri körfezdeki emirliklerle yalnız stratejik konumları açısından siyasî ve ticarî sebeplerle ilgilenen İngiltere, XX. yüzyılın ilk yarısında bölgede petrol bulunması üzerine bunlarla daha fazla ilgilenmeye başladı ve buraya iyice yerleşmeye karar vererek 1952'de kendisine bağlı Antlaşmalı Emirlikler Konseyi'ni kurdu. Fakat şartların giderek zorlaşması karşısında 1968'de körfezden çekileceğini açıkladı. Bunun üzerine bölgedeki emirlikler 30 Mart 1968'de kendi aralarında birlik oluşturma kararı aldılar ve 2 Aralık 1971 tarihinde Birleşik Arap Emirlikleri Devleti'ni kurdular. Ancak Re'sülhayme, Ebûzabî ve Dübey emirliklerinin ayrıcalıklarını kabul etmediği ve İran ile kıyı petrolerinden pay alma hususunda bir anlaşma yaptığı için Şu-

bat 1972'de birliğe katılabildi. Kırk üyeli Millî Meclis'in altı üyesi Re'sülhayme'ye aittir.

Yüzölçümü 1700 km² olan ve nüfusu 200.000'i aşan Re'sülhayme Emirligi toprak genişliği ve nüfus bakımından federasyonun dördüncü üyesidir. Bol yağış alan geniş ovalara sahip bulunduğu için yedi emirlik arasında tarıma en elverişli olanı Re'sülhayme'dir. Son yıllarda tarım ve hayvancılık alanında büyük gelişme olmuş ve 2000'den fazla örnek çiftlik kurulmuştur. İhtiyacın üzerinde üretilen sebze ve meyveler diğer emirliklere ihraç edilir. Ülke toprakları petrol ve doğal gaz kaynakları bakımından pek zengin değilse de günlük çıkarılan petrol 6500 varil bulmakta ve yıllık gelirin % 65'ten fazlası petrolden sağlanmaktadır. Nüfusun yandan fazlasını petrole bağımlı iş kollarında çalışmak üzere Hindistan, Pakistan, Bengladeş ve İran'dan gelen işçiler oluşturur. Yerli halkın çoğunluğu Sünnî müslümandır. Başşehir Re'sülhayme, büyük bir köprüyle birbirine bağlanan eski ve günümüzde Nahl denilen modern şehirden meydana gelmiştir. Liman, petrol ve sanayi tesisleriyle uluslararası havaalanı şehrin kuzeyindeki Rems bölgesinde yer almaktadır. 1999 yılında Re'sülhayme'de Câmîatü'l-ittihâd adıyla bir üniversite kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kahire Kasrı Âbidin Vesikalari, Mahfaza, nr. 1255, vesika nr. 194, Ks. 3, tarih 4 Mayıs 1853; *Anglo-Ottoman Convention 1913*, BA, Muahede, nr. 366 (bu antlaşmanın İngiltere arşivindeki nüshası için bk. Public Record Office, FO, nr. 78/5113); *A Collection of Treaties, Engagements and Sanads Relating to India and Neighbouring Countries* (ed. C. U. Aitchison), Calcutta 1892, X, 135-137; *Detlül'l-Hâlic* (Tarih), I, 307-328; II, 966-977, 993-1022; Cemâl Zekeriyâ Kâsim, *el-Hâlicü'l-'Arabî (1840-1914)*, Kahire 1966, s. 457-462; J. D. Anthony, *Arab States of the Lower Gulf*, Washington 1975, s. 97-122; Cevde Haseneyn Cevde, *el-'Âlemü'l-'Arabî: Dirâse fi'l-coğrafiya'l-İktimiyeye*, İskenderiye, ts. (Dârü'l-ma'rifetü'l-câmiyye), s. 327-364; Sultan Muhammad al-Kâsimî, *The Myth of Arab Piracy in the Gulf*, London 1988, s. 84-150; Şâkir Mustafa, *Meusû'atü düveli'l-'âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1995, IV, 2128-2134; M. İsmail Deştî, *Şekâ'îku'n-nu'mân fi târihi'l-Hâlic*, Dimaşk-Beyrut 1425/2005, s. 458-461, 476-491; Wahid al-Rifaat, "Constitution of the U. A. A.", *MEJ*, XXVII/3 (1972), s. 307-325; G. Rentz, "Kavâsim", *EI²* (İng.), IV, 778; G. R. D. King, "Ra's al-Khayma", *a.e.*, VIII, 435-436; G. Nonneman, "al-Şârika", *a.e.*, IX, 349; B. Kelly, "al-İmarat al-'Arabîyya al-Muttahida", *a.e. Suppl.*, s. 416-419; Mustafa L. Bilge, "Birleşik Arap Emirlikleri", *DİA*, VI, 200-203; Mahmûd Remzî, "Re'sü'l-hayme", *el-Meusû'atü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 2004, IX, 702-703.

MUSTAFA L. BİLGE

RE'SÜLMÂL

(رأس المال)

Malın

kâr ya da fazlalık içermeyen aslı, ana para, sermaye.

Sözlükte "baş" anlamına gelen re's ile mâl kelimelerinden oluşan re'sü'l-mâl terkihi fıkıhta ticaret için gereken ana para ve paraya çevrilebilir malların bütününe ifade eden ana mal, ana para, sermaye, kapital yanında bir malın kâr ya da fazlalık içermeyen aslını belirtmek için kullanılır. Fıkıh eserlerinde daha çok zekât, şirket, mudârebe, selem, ribâ, karz, büyü, murâbaha, tevliye gibi bölümlerde geçen re'sü'l-mâl kavramı bağlama göre farklı mânalar taşır. Meselâ şirket akdinde tarafların ortaya koyduğu sermayeyi, miras hukukunda vârislere bölüştürülecek toplam terekeyi, selem akdinde alıcının peşin olarak ödediği semeni, karz akdinde herhangi bir fazlalık / faiz içermeksizin borç verilen malı ifade eder. Re'sülmâl sahibine rabbü'l-mâl ve sermayedâr denir. Câhiliye dönemi Arap toplumunda oldukça yaygın olan faiz uygulamalarında borcun aslı re'sülmâl, fazlalıklar ise ribâ diye adlandırılmaktaydı. Re'sülmâl terkihi Kur'ân-ı Kerîm'de ribâyı kesin biçimde yasaklayan âyetlerin ardından ana paranın alacaklıya ait olduğu ifade edilirken (el-Bakara 2/279), ayrıca Hz. Peygamber'in Vedâ hutbesinde ribâ yasağı bağlamında (Ebû Dâvûd, "Büyü", 5) çoğul şekliyle (rûsû emvâl) geçer. Modern Arapça'da er-re's-mâliyye veya el-mezhebü'r-re'smâli "kapitalizm" anlamında kullanılır. Ekonomi terimi olarak "üretim sürecinde insan emeğinin verimliliğini arttıran üretim malları" (Unay, s. 12), "işletmede kullanılan ve işletmenin teçhizatı olduğu için üretime yönelik mallar" (Savatier, s. 103) şeklinde tanımlanan sermayenin tüketim mallarından farklı olarak üretime yönelik mallardan oluşma özelliği ön plandadır. İlkel dönemlere üretime dönük faaliyetler yalnız emek ve doğal kaynaklarla yapılırken zamanla sermayeye ihtiyaç duyulmuş, üretim araçları da sürekli değişmiş, basit aletler yerini makineye ve modern teknolojiye bırakmıştır. Bütün bu dönüşümler üretimde sermayeyi son derece önemli bir faktör haline getirmiştir. Ekonomi dilinde sermaye dar anlamda meşrû olan değişik üretim yollarıyla bir şeyi yapmak üzere ortaya konulan nakdi serveti ya da beşerî kabiliyeti, geniş anlamda ise toplumun sahip olduğu kaynakların tamamını kapsar. Bu sebeple iktisatçılar sermayeyi ikiye ayırır.